

AVATUD JA HÄÄGUS

Tärkavate disainipraktikate kaardistamine

Ruth-Helene Melioranski
Martin Pärn

2020

Keeletoimetaja Eva Adamsoo
Kujundaja Maret Põldre

KULTUURIMINISTEERIUM

EESTI — ESTONIAN
DISAINI — DESIGN
KESKUS CENTRE

Tehtud tööst

Käesolev töö keskendus uute suundade ja muutuste otsimisele Eesti tänases disainipraktikas. Uuringu käigus viidi läbi analüüs **34** disaineri **68** disainitööst.

Süvitsi käsitletud praktikad

AKU - Uku Küttis, Alari Orav

Disainiosakond - Kristi Rummel

Innovatsioonitiim - Daniel Kotsjuba

Rakett - Priit Isok

Velvet - Janno Siimar, Pärtel Vurma,
Joel Kotsjuba

Iseasi - Martin Pärn, Janno Nõu

Meliorad - Ruth-Helene Melioranski

Töö eesmärk on tuua välja

- uued disainisuunad ja –teemad
- näidata, kuidas on muutunud disaini mõistmine ja rakendamine
- kes on tänane disainer ja kellega ta koostööd teeb
- millised on disainerile vajalikud oskused ja teadmised
- kuidas on disainiprotsess üles ehitatud
- kuidas näeme ja hindame täna disaineri töö tulemit.

Objektikesksest holistlikumaks ja kontekstuaalsemaks

Uuringus käsitletud juhtumites on disainikäsitus liikunud objektikesksest holistlikumaks ja kontekstualiseeritumaks, käsitledes suuremat süsteemi ja selles toimivaid suhteid.

Objekti asemel on fookusesse tõusnud üldisemad eesmärgid, laiem kontekst ja muutuste juhtimisega seotud mõjud. Mitmel puhul näikse, et „objekti”, mida disainida, ei olegi enam.

Disain kui suhtekeskne kultuur

Disain on muutumas „ainetuks“ ehk materjalivabaks, sellist dematerialiseerunud disaini aga ei suuna enam materjalist tulenevad küsimused ja aspektid, vaid suhete võrgustikku moodustavad elemendid.

Seetõttu saame käsitleda tähtsaid disainipraktikaid suhtekesksetelt ehk näha disaini suhtekeskse kultuurina, kus fookuses on suhted erinevatel tasemetel ja erinevate osapoolte vahel, kusjuures vaatleme neid nii üksikute paaridena (inimene-inimene, inimene-masin, inimene-ruum, inimene-aeg, inimene-ühiskond, inimene-kogukond, masin-masin jne) kui ka laiemate suhteraamistikena, mis kätkevad nii süsteemi muutujaid kui selles toimijaid.

Disaini uurimuslik olemus

Varasem Eesti disaini erakordselt suur praktikakesksus on hakanud muutuma uurimuslikumaks, sest disainiprotsessi alguse nihe varasemaks on disainipraktikas toonud kaasa sisemise nõudluse ja vajaduse uurimuse rakendamiseks, mis omakorda on sundinud stuudioid „akadeemilisust“ jäljendama.

Disainiuuringu fookuses on olukorra muutmise võimaluste otsimine ja tekitamine, teisisõnu: tegemist on genereeriva ehk konstrueeriva uurimusega, mis loomuldasa on juba osa uue loomisest või muutuse läbiviimisest. Kõige laiemalt on kasutusel kasutajauuringud.

Disaini demokratiseerumine

Toimumas on jõuline disaini demokratiseerumine, mida iseloomustab eeskätt disainiprotsessis osalejate oluliselt laiendunud ring. Tavapäraseks on saanud erinevate erialade ekspertide kaasamine külgnevatelt elualadelt, kuid kaasatud on ka nii olemasolevast disainist mõjutatud kui oma kogemuse põhjal kaasa rääkivaid eksperte ning hilisema disainiga koostoimijaid. See tähendab ühtlasi, et disainer ei ole enam ainuke disainija, vaid disainimise oskus on kandunud üle teistesse valdkondadesse,

niisamuti kui argitasandile igaühe baasoskuseks. Seda on lisaks teistele protsessidele hõlbustanud sobiva tehnoloogia areng ja kättesaadavus.

Disainimises osalejate ringi laienemine on jõudsalt arenenud käsikäes koosloome esiletõusuga. Nii „stuudiost“ kui „akadeemiast“ on disainerid edasi liikunud „põllule“ tegelema koosdisainiga, mis on viinud uudsete hübriidsete koostöövormideni akadeemia ja praktikute vahel.

Disaini tõus väärtusahelas

Kuna disaini on objekti loomise kõrval hakatud kasutama ka ülesande enda defineerimiseks loova sekkumise kaudu, on see tõusnud teenusepakkujast organisatsiooni partneriks strateegilisel tasandil.

Sellises väärtuspõhisemaks muutunud disainikäsitluses nähakse tulemina laiemalt loodavat väärtust, mis toetab soovitud muutuste algatamist ja ellu viimist. See saab toimuda vaid olukorras, kus disain on kaasatud strateegiliste otsuste tegemisse nii tellija organisatsiooni sisemiste kui väliste praktikate puhul, võttes samaaegselt arvesse nii väärtust kasutajatele, kestlikkust organisatsioonile kui teostatavust tehnoloogia ja ressursside seisukohast.

Disainiprotsessil on oma iseväärtus

Disaini sisuline muutus on kaasa toonud ka disainiprotsessi olemuse avardumise ja teisenemise: algus on hägustunud ja liikunud varasemaks (traditsioonilise loomisprotsessi ette) ning disainiprotsessi lõppemine, mis ei pruugi enam pädida objekti loomisega, võib jääda määratlemata ja oludega kohandatavaks. Hägusa alguse ehk eeluuringute peamine ülesanne on disainiprojekti väärtus artikleerida ja osapoolte vahel kokku leppida, mistõttu on keskne roll protsessil endal.

Avatud lõpp määrab suunised muutuse ellu viimiseks, pakkudes nii pikaajalist võimaluste platvormi, mitte ühte valmislahendust. Tihti on oluline just protsess ise, mis toob kaasa muutuse, mitte tulemina „üle antav“. Selle kõige ilmekamad näited on kogukonna kaasamisega seotud projektid.

Disaineri uus roll

Disaineri roll on muutunud kindlalt piiritletud „objekti” loojast disainiprotsessi algatajaks, arutelu juhtijaks ning suunajaks, koosloome tegevusjuhiks ja kuraatoriks.

Kesksele kohale disaineri tegevuses on tõusnud võimaluste otsimine, kirjeldamine ja testimine. Stiil ja vorm luuakse protsessi viimastes etappides, ning need on pigem tegevuse avaldumisvormid ja -kujud, mitte projekte käivitavad ajendid. Samas loovad avatud lõpuga protsessid olukordi, kus disainerist saab pikaajaline partner muutuste ellu viimise protsessis.

„Uue” professionaalsuse esiletõus

Disaini demokratiseerumise mõjul, mille puhul kõik võivad täieõiguslikult osaleda disainiprotsessis, süveneb ka vajadus professionaalse disaineri järele.

Disainimõtlemise ja koosloome laineharjal on muutunud disaineri ametioskuste pagas. Lisaks traditsioonilistele ametioskustele vallata tehnoloogiaid, luua vormi ja jutustada lugu, peab tänapäeva disainer suutma töötada inimeste ja organisatsioonidega, mõistma suuri süsteeme ja suutma neid kirjeldada viisil, mis osutavad

võimalustele muutuste esile kutsumiseks. Nii on tekkinud uued disaineriprofiilid, mis on võimelised horisontaalselt ühendama erinevaid traditsioonilisi disainivaldkondi. Kesksel kohal on endiselt visualiseerimine, kuid see on tõusnud visuaalse mõtlemise tasandile, ja seda kombineeritakse loova ja analüütilise mõtlemisega. Niisugune nihe ilmneb näiteks uuringufaasis info kogumisel pildilisi vahendeid kasutades või kompleksse ja laiavalguva info mõtestamises visuaalsete kaardistustena.

Mõtlemise muutus

Professionaalse disaineri kompetents põhineb holistlikul lähenemisel probleem-situatsioonile, kus ühtviisi kirjeldamata on nii probleemi täpne olemus kui lahenduselt oodatavad kriteeriumid.

Disainerid kasutavad abduktiivset loogikat, mille puhul avastuslikus kontekstis püstitatakse uusi hüpoteese, mis omakorda põimib probleemsituatsiooni mõistmise uue kontseptsiooni loomise protsessiga tervikuks.

Disaineri oskus luua reaalseid lahendusi on rakendatud probleemi mõistmise teenistusse. Siin on samavõrd oluline holistlikum ja detailsem vaade kui disaineri klassikalised ja uued oskused. Loovus ja uudsus on sealjuures endiselt tähtsad, kuid neid ei hinnata mitte niivõrd objekti lõpptulemuse kui selle kujunemise protsessi ülesehituse ja kaugemale ulatuva mõju järgi.

Identiteet on hägustunud

Disaini tegevusväli on jõuliselt laienenud ning sisemiselt muutunud, mislābi on hägustunud ka eriala identiteet. See toob kaasa erialase enesemääratlemise keerukuse. Laiem disainidiskursus on takerdunud endistesse mustritesse, uued praktikad aga ei ole veel etableerunud. Kuigi disain on liikunud objektilt protsessile, suhetele ja kogemustele, on objektid ja esteetika disainist mõtlemisel ja rāākimisel endiselt valdavaks jāānud. Disainikaanoni kujundajad lähtuvad eriala algusaegadel kinnistunud „objektikesksest“ läheneemisest: nāitustel on „objektid“, auhindu jagatakse „objektidele“ ja autoritele.

Teiste sõnadega: väga selgelt hinnatakse disaini ikka veel lähtuvalt varasema kultuuri dominantsest koodist, kuid uurin-gus kirjeldatud erisuste tõttu ei ole selline lähenemine enam kaugeltki alati sobilik. Uusi praktikaid viljelevad stuudiod hindavad oma tööd hoopis teistel alustel, lähtudes eelkõige pikaajaliste muutuste mõjust nende kõige erinevamate vormides. Seetõttu on kriitilise tähtsusega uue mõisteraamistiku ja uue disainikultuuri arendamine laiemalt kui ainult praktiktiseeritava tegevusena. Seda vajadust kinnitab ka ingliskeelsete toorlaenude laialdane kasutamine praktikute poolt.

Avastamata võimalused

Võrreldes maailmas rakendatavate praktikatega näeme Eestis erialaselt katmata teemasid ehk nõ valgeid alasid, millele erinevad valdkondlikud institutsioonid võiksid edaspidi enam sisulist tähelepanu pöörata.

Kõige silmatorkavam on jätkusuutlikkusega seotud teemade sügavama käsitlemise puudumine. Samuti ei näi meil olevat aega või ruumi spekulatiivsele või tulevikku vaatavale kriitiliste stsenaariumitega katsetavale disainile.

Turu mõju

Uuringu fookuses ei olnud turu nõudluse mõju praktikatele või küsimus sellest, kuidas disainipraktika suudab mõjutada turu nõudlust. Uuringus käsitletud juhtumid on kõik reaalsed praktikad, mis tänaseks juba oma elu elavad ja jõudumööda arenevad. Neil kõigil on individuaalne ja eksperimenteeriv loomus, kuid neid kõiki on ühtlasi tugevalt vorminud ja vormib edasi turusituatsioon ehk tellimused ja rahastus.

On selge, et peaaegu täielikult turumehhanismide valda jäetud eriala areneb tänases Eestis pigem vastavalt tellimustele, samas kui eksperimentaalsed ja uuenduslikud praktikad muudavad disainiturgu väga vaevaliselt. Selles kontekstis väärib märkimist, et käesolevas töös vaadeldud uuenduslikud praktikad olid valdavalt seotud avaliku sektoriga, mis on kahtlemata olnud sellistele muutustele ja eksperimentidele märksa avatum kui erasektor.

Uut disaini iseloomustab:

- **holistlikkus**
- **suhetukesksus**
- **tõus väärtusahelas kõrgemale**
- **uurimuslikkus**
- **iseväärtuslik protsess**
- **demokratiseerumine**
- **hägustunud identiteet**
- **disaineri uued profiilid**
- **abduktiivne mõtlemine**